

СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

ЯК ФАКТОР підвищення економічної ефективності використання земель

УДК 332.3

Юлія ЛОБУНЬКО,

здобувач,
Державна екологічна академія
післядипломної освіти та
управління Мінприроди України

Обґрунтовано, що нині використання земельних ресурсів на територіях сільських рад має забезпечувати екологічну рівновагу взаємодії людини і природи, враховувати узгодження екологічних, соціальних та економічних інтересів.

Ключові слова: *стале землекористування, економічна ефективність, сільські території.*

Постановка проблеми

Проблеми екології землекористування, раціонального та невиснажливого використання земельних ресурсів корінням сягають далеко в минуле. Тому розуміння характеру досліджуваних проблем взаємопов'язане з розумінням взаємовідносин суспільства та природи, що базуються на діалектичній єдності. Експлуатація земельних ресурсів з метою отримання більшого прибутку давала короткострокову вигоду на шкоду довгостроковому раціональному використанню землі і, насамперед, збереженню ґрунтової родючості. Наука про організацію використання землі не спиралася належною мірою на екологічні закони — закон єдності організму і середовища, правила — адаптації, міри перетворення природного середовища, ланцюгових реакцій жорсткого управління природою, а також закон необхідної різноманітності та ін. Масове освоєння та залучення земель в сільськогосподарський обіг призвело до порушення при-

родних екосистем, їх саморегуляції та рівноваги, що забезпечують сталість компонентів ландшафту. Сутність і причини екологічних протиріч у системі використання земельних ресурсів були пов'язані з вадами господарського механізму, наслідками нерационального землекористування та екстенсивним господарюванням. Сучасне використання земельних ресурсів — це складна комплексна система. Тому у процесі сільськогосподарського виробництва необхідно враховувати ступінь впливу людської діяльності на навколишнє середовище і в кожному конкретному випадку строго дотримуватися вимог екологічної рівноваги для забезпечення сталого розвитку землекористування в подальшому [1]. У широкому сенсі сталий розвиток трактується як процес, що позначає новий тип функціонування цивілізації, заснований на радикальних змінах її історично сформованих параметрів — економічних, соціальних, екологічних. Інституціональні рамки мають повсякчас сприяти цим трьом

аспектам в узгодженості, поліпшенні координації, недопущенні дублювання зусиль, а також у здійсненні ретельного наукового аналізу.

У підсумковому документі Рюде-Жанейрівської конференції «PI+020» 2012 року визнана необхідність «зміцнення міжнародного регулювання природокористування в контексті інституціональних основ збалансованого (сталого) розвитку в цілях сприяння збалансованої інтеграції економічного, соціального і екологічного компонентів збалансованого (сталого) розвитку» [2]. Отже, економічний аспект сталого землекористування полягає в тому, що виробничо-господарська діяльність сільськогосподарства має бути зорієнтована не на підвищення споживання природного ресурсного потенціалу біосфери, а на його раціоналізацію. Соціальний аспект передбачає перехід суспільства на демократичні принципи управління, поєднання ринкової економіки та соціальних функцій держави. Екологічний аспект враховує, насамперед, вплив людини на землю і ґрунти, оскільки і прогрес людства пов'язаний з використанням природи для своїх потреб, а не навпаки. За сьогоdnішніх умов часто спостерігається споживче ставлення власників та орендарів до землі, тому недооцінка екологічних факторів при її використанні недопустима, особливо в умовах становлення земельного ринку. Наявна нормативна база недостатньо забезпечує екологічну безпеку при використанні і охороні земель [1]. Все це вимагає від держави посилити увагу до екологічних проблем землекористування.

Мета статті — дослідити місце і роль сталого землекористування сільських територій у підвищенні економічної ефективності використання земель.

Виклад основного матеріалу

Визначення специфіки використання земельно-ресурсного потенціалу вимагає об'єктивно враховувати особливості землі як унікального природного ресурсу за будь-якого соціально-економічного устрою, передбачає активне та різностороннє втручання органів державного управління у відносини з розподілу, перерозподілу, використання та відновлення земельних ресурсів. Нинішні докорінні зміни в земельних відносинах обумовлюють необхідність наукового забезпечення стратегії і тактики розвитку екологічного землекористування, у зв'язку з чим особливе значення мають розробки методологічних аспектів проблеми і конкретних напрямів її вирішення. Явне відставання методологічних розробок цієї проблеми від потреб практики негативно позначається на всьому процесі перетворення земельних відносин та сталого використання земельних ресурсів, стан їх законодавчої бази. Екологізація земельних відносин вимагає, в першу чергу, організаційних змін сформованої системи землекористування. Об'єднуючим початком цього можуть служити екологічні закони Н. Ф. Реймерс та інших вчених, тобто теорія екосистеми, в основі якої лежить цілісність і системний підхід [3]. У цьому випадку сталий розвиток будь-якого господарюючого суб'єкта передбачає триєдину мету — екологічне благополуччя, економічну рентабельність, рівні соціально-економічні умови. Сталість базується на принципі за яким необхідно забезпечити потреби сьогоdnення з урахуванням потреб майбутніх поколінь.

При формулюванні цілей сталого розвитку землекористування господарюючих суб'єктів слід виходити з необхідності поєднання екологічних вимог з економічними інтересами. Іншими словами — мета нарощувати обсяги сільськогосподарської продукції з одночасним збереженням та поліпшенням земельних ресурсів і навколишнього середовища. Тому, перш ніж перейти до методологічних основ, що формують стале використання земельних ресурсів, необхідно дати визначення цього терміну, який досить часто вживається у науковій літературі. Так, за статтею 1 Закону України «Про землеустрій» стале землекористування — це форми та відповідні методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних та соціально-економічних функцій територій.

Для формування механізму збалансованого (сталого) використання земельних ресурсів дуже важливим є процес збільшення (розширення) категорії земель природоохоронного призначення за рахунок створення нових заповідників, заказників, національних природних парків та екологічної мережі в цілому [4].

Так, проблемі, що розглядається, співзвучна концепція екологічного каркасу, яка передбачає з введенням певної системи землекористування складові екомережі, що мають особливий статус. Відповідно до цієї концепції землекористування має бути регламентованим і ошадливим — разом з іншими природними ресурсами; кожній ділянці має бути визначений індивідуальний режим використання, з огляду його ролі в підтримці екологічної стабільності не лише території сільської ради, але й району, області. Забезпечення

екологічної стабільності землекористування може бути:

- територіальним — збереження природних екосистем на частини території з таким розрахунком, щоб спеціально виділені земельні ділянки (їх групи) підтримували раніше існуючий або визначений баланс між компонентами, що утворюють середовище за допомогою системи природних або особливо охоронюваних територій, мережі лісових ділянок і т.д.;
- покомпонентним — збільшення або зменшення площі угідь окремого виду (наприклад, лісосууг) для забезпечення рівноваги ландшафту.

Тактичні підходи до вирішення проблем екологізації використання земельних ресурсів є і в світовій практиці. Прикладом жорсткого регулювання земельних відносин в аграрній сфері є США, Нідерланди, Великобританія, Польща та інші країни Західної Європи. У цих країнах тривалий час застосовуються законодавчо закріплені економічні механізми екологізації землекористування:

- механізм «зустрічних угод», взаємних поступок фермера і держави;
- економічне стимулювання землекористувачів до добровільного застосування тих чи інших способів використання земель, правильних з точки зору суспільних інтересів;
- планування використання земельних ресурсів з виділенням «економічно чутливих районів»;
- розробка і впровадження комплексних програм, що повною мірою враховують сільсько-

господарський та екологічний аспекти використання землі;

- обмеження в термінах проведення сільськогосподарських робіт, на використання певної агротехніки, які фіксуються у відповідних документах і обговорюються з власником землі під час вступу його в право власності [4, 5, 6].

Таким чином, важливою умовою екологічного (безпечного!) землекористування є формування нового суспільства, економічні цілі якого чітко визначатимуть екологічні обмеження. Необхідно виділити два типи початкових заходів щодо змін. Це, перше, заборони на дії, здійснення яких визначається економічною необхідністю, але не сумісною з екологічними цілями; друге — це зменшення впливу на навколишнє середовище прямо або опосередковано шляхом впровадження компонентів господарського механізму, що підтримують екологічний розвиток (екологічне страхування, ліцензування, сертифікація, оподаткування) і працюють на базі автоматизованих систем екологічної інформації.

Стратегія трансформації сучасного використання земельних ресурсів до збалансованого має враховувати:

- обмеженість земельних ресурсів;
- тенденцію деградації сільськогосподарських угідь та оцінку цих процесів як майбутню загрозу продовольчої безпеки країни;
- регулювання використання земельних ресурсів за допомогою нормативно-правових актів, рекомендацій, виходячи з рівня їх деградованості;

- необхідність розробки нормативно-правових документів для виконавчих органів різних рівнів.

До основних завдань сталого розвитку землекористування сільських територій як фактора підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів належать:

- переорієнтація діяльності господарюючих суб'єктів на екологічно прийнятні форми ведення сільського господарства;
- визначення екологічно збалансованої виробничої структури господарства;
- визначення науково-обґрунтованого співвідношення набору та обсягів культур, що чергуються у певному порядку та в часі і що дозволяє створити екологічне середовище, яке сприятиме поповненню поживних речовин, що виносяться;
- адаптація обсягів виробництва до екологічних, матеріально-технічних, трудових і фінансових можливостей;
- впровадження економічного механізму стимулювання та фінансового забезпечення екологічно прийнятних форм господарювання [5, 6, 7].

Питання збереження природно-ресурсного та екологічного потенціалу також пов'язані з підвищенням ефективності використання земель — має збільшитися віддача — зрости доходи держави, місцевих громад — від використання інвестиційно-привабливих земель, водночас має гарантуватися збереження та примноження потенціалу цінних природних територій, які є природною спадщиною.

Нині в Україні у 6 регіонах землекористування є екологічно

нестабільними, а у 8 — стабільно нестійким [1]. Тому треба дотримуватися диференційованого підходу до використання земельних ресурсів — як найбільш обмежених і вразливих. Державна земельна політика та регіональні програми у галузі використання та охорони земель, мають найважливіше значення для виведення економіки України та окремих регіонів з кризи і перехід їх на модель сталого розвитку, що забезпечить збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, збереження земельних ресурсів для нинішнього та майбутнього поколінь. Оцінивши ключову роль земельних ресурсів в існуванні біосфери, необхідно вписати їх використання в екологічні рамки, які не дозволять зруйнувати природний механізм регуляції навколишнього середовища. Вважаю, що основними причинами кризової ситуації є ігнорування наукових рекомендацій щодо ефективного використання земель, різке скорочення внесення органічних добрив, недостатнє проведення заходів, направлених на ліквідацію причин деградації земель, нестабільність в дотриманні екологічних принципів землекористування. У багатьох сільськогосподарських підприємствах організація і управління землекористуванням не зорієнтовані на сталий розвиток. Перехід до сталого розвитку будь-якого сільськогосподарського підприємства передбачає формування механізму землекористування на регіональному та місцевому рівнях з соціо-еколого-економічною орієнтацією державного управління.

Необхідно зазначити, що причина більшої частини проблем у роботі системи «людина-земля-землекористування» через неадекватність еколого-економічного механізму в землекористу-

ванні і системі моніторингу земель як інформаційно-регулюючого фактору, а також через ігнорування екосистемних підходів у використанні земельних ресурсів, відсутність методології екологізації землекористування, недостатній рівень знань у цій царині управлінських структур та конкретних господарюючих суб'єктів.

Таким чином, основними принципами забезпечення екологічної стійкості використання земельних ресурсів є обов'язковість екологізації природокористування в цілому і системи землекористування зокрема. В основу земельного масиву будь-якого землекористування має бути покладена система відносно однорідних територій, сформованих на основі врахування природних, економічних, екологічних та соціальних умов. Під час формування землекористування сільських територій необхідно забезпечити виконання основних екологічних, соціально-економічних і технологічних умов. Критеріями раціональності сформованого землекористування є висока економічна, екологічна та рекреаційна ефективність і, як наслідок, збереження здоров'я людей, що проживають на цій території. Формування екологічно сталого землекористування має бути підкріплено системою екологічного, природоохоронного обґрунтування, яке обов'язково має здійснюватися за визначеними нормами.

Відповідно, основні заходи, здійснювані при переході до екологічно збалансованого розвитку землекористування сільських територій як фактору підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів, можна представити у вигляді логічно-сислової моделі (рис. 1).

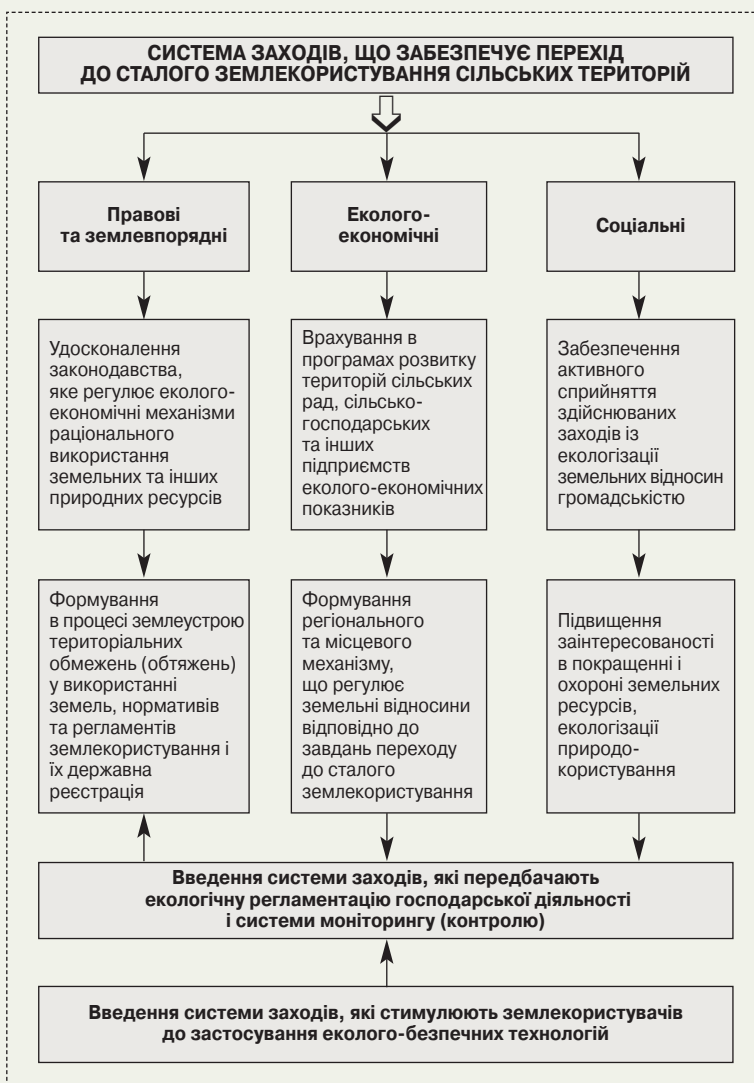

Рисунок 1.
ЛОГІЧНО-СМИСЛОВА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ АДАПТИВНИХ ЗАХОДІВ ІЗ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Висновки

Механізм регулювання та створення збалансованого (сталого) землекористування з урахуванням його екологічної складової являє собою цілісну сукупність методів та інструментів, за допомогою яких організуються, регулюються і координуються процеси використання земель та їх охорони, забезпечується відтворення родючості ґрунтів як природно-ресурсного елементу суспільного багатства і специфічного екологічного блага. Використання земельних ресурсів на територіях сільських рад має здійснюватися на екологічній основі, тобто при забезпеченні екологічної рівноваги у процесі взаємодії людини і природи, узгодження екологічних, соціальних та економічних інтересів.

Література

1. Реймерс, Н. Ф. Экология. Теории, законы, правила, принципы и гипотезы: монография / Н. Ф. Реймерс. — М.: Россия молодая, 1994. — 366 с.
2. Ри+020, Итоговый документ Конференции. Рио-де-Жанейро, Бразилия 20-22 июня 2012 года.
3. Третяк А.М. Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми / Екологічна мережа України в контексті формування природоохоронного землекористування: стан та проблеми. Мат. кругл. столу 20.03.2015 р. / за ред. О.С. Будзяк. — К.: 2015. — 113 с., с.5-27.
4. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія / А. М. Третяк. — Херсон: Грінь Д.С., 2012. — 440 с.
5. Соломкина, Л. Г. Эколого-экономические аспекты современного землепользования: монография / Л. Г. Соломкина, А. С. Чешев. — Ростов н/Д.: СКНЦ ВШ, 2004. — 288 с.
6. Долматова, Л. Г. Социо-эколого-экономические аспекты территориального планирования использования и охраны земельных ресурсов: монография / Л. Г. Долматова. — Ростов н/Д.: СКНЦ ВШ ЮФУ, 2012. — 260 с.
7. Третяк А.М., Другак В.М., Гунько Л.А., Гетманчик І.П. Землевпорядне проектування: організація території сільськогосподарських підприємств методом еколого-ландшафтного землеустрою. Навч. пос. / А.М. Третяк, В.М. Другак, Л.А. Гунько, І.П. Гетманчик. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. — 236 с.

SUSTAINABLE LAND USE IN RURAL AREAS AS A FACTOR IN INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY OF LAND USE

Lobunko Y.

Proved that the present land use in the village council should be the ecological basis, while ensuring that the ecological balance in the interaction between man and nature, the coordination of environmental, social and economic interests.

Keywords: sustainable land use, economic efficiency, rural areas.

* * *

Lobunko Yulia, the applicant, the State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management Ministry of Environmental Protection. (044) 248-45-05; e-mail: nnieco@ukr.net

УСТОЙЧИВОЕ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ

Лобунько Ю.В.

В статье обосновано, что в настоящее время использование земельных ресурсов на территориях сельских советов должно осуществляться на экологической основе, то есть при обеспечении экологического равновесия в процессе взаимодействия человека и природы, согласование экологических, социальных и экономических интересов.

Ключевые слова: устойчивое землепользование, экономическая эффективность, сельские территории.

* * *

Лобунько Юлия Викторовна, соискатель, Государственная экологическая академия последипломного образования и управления Минприроды Украины. Тел.: (044) 248-45-05; e-mail: nnieco@ukr.net